

השיעור השבועי

גליון מספר 357

הרב המקדים: הר"ה גרבי אלהן פריץ שליט"א
אב"ד חוקת המשפט

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית היחידים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויים רבים מיסודו של מנן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה
21:00	20:08	19:17
20:57	20:05	19:15
21:00	20:08	19:18
20:57	20:06	19:16

דברים | ט' אב תשפ"ב

כתב ועורך השיעור:

הרב דכיר פריץ שליט"א

לימוד תורה בתשעה באב

לימוד תורה בערב תשעה באב, והדין כשחל בשבת. בתשעה באב לומדים בדברים המצערם. האם יש חיוב לימוד תורה בתשעה באב. השיבות לימוד הלכות אבלות. אם אבלה בחופת בתה. מים שבשכונת המת. טלטול המת בשבת. מברכים "שעשה לי כל צרכי" בתשעה באב. מניחים תפלין בתשעה באב בשחרית. אין לברך על ההלל בראש חודש. האם ברכות התורה הן ברכות המצוות או ברכות השבח

להפצת עלונים באזור מגוריך
התקשר: 0506-730-831

לימוד תורה בשבת ט' באב

א. השנה ט' באב חל בשבת, ובשיעורים הקודמים חקרנו האם הצום נעקר משבת ונקבע ביום ראשון, או שעיקר הצום נשאר בט' באב, וכיון שאי אפשר לצום בשבת, צמים ביום ראשון לתשלומין. ואמרנו בזה כמה נפקא מינה. יש מי שרצה לומר עוד נפקא מינה, האם מותר ללמוד תורה בשבת, כגון שרוצה ללמוד גמרא עם חברותא, או שרגיל ללמוד עם הילד שלו בכל שבת ב'אבות ובנים', זה חשוב מאוד שיהיה לילד קשר תורני עם אביו, ואם האבא אינו בר הכי, ישכיר לו אברך שילמד אתו. אם נאמר שעקר משבת את כל דיני תשעה באב והעבירות ליום ראשון, וכמו שכתב הרשב"א (סימן תקק) וכן פסק מרן השלחן ערוך (סי' תקנד סעיף יט), אם כן יכול ללמוד מה שרוצה, אבל אם נאמר שהצום ביום ראשון הוא תשלומין, עיקר היום נשאר בשבת ונוהגים בה דברים שבצינעא, ולכן ללמד רק בדברים הרעים, כמו בפרק במישי מגיטין (נה-נת), ומי שכבר למד יחזור ויוסיף מפרשים, וכן בספר איוב ובמדרש איכה.

לימוד תורה בערב תשעה באב

ב. בכל שנה ושנה, כתב הרמ"א (סימן תקנג סעיף ב) - בשם מהר"ל (דף לב. ס"י מד) - שנהגו לא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך, כי אם בדברים המותרים בתשעה באב, ואפילו בערב תשעה באב שחל בשבת. ויש שהסבירו הטעם, כי לימוד תורה הוא משמח, ואין יכנס לתשעה באב אחר שכל היום השתעשע בלימוד. אולם בספר מאורי אור (חלק בן נון דף קע רע"ב) כתב, כל שאין חתימת המהרי"ל בתשובה, אינו מפיו, והיא תוספת תלמיד, לכן אין לאסור הלימוד אחר חצות והעיקר להקל. וכן כתב המאמר מרדכי (סי' תקנג סק"ב) שאין לחוש לחומרת הרמ"א, כי אין לה מקור בש"ס ובפוסקים, ואף שיכול ללמוד בדברים הרעים, אבל קיימא על (ע"י יט). אין אדם לומד תורה אלא במקום שלבו חפץ, ולכן יש להתיר אפילו אם ערב תשעה באב חל בחול.

הרהור תורה בתשעה באב

ג. בגמרא תענית (ל) מבואר שאין ללמוד תורה בתשעה באב, משום שנאמר (תהלים יט, ט) "פקודי ה' ישרים משמחי לב", והיינו ללמוד תורה בדברים המשמחים, כגון לקרות בתורה בנביאים ובכתובים, ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות - כמו הלכות ברכות והלכות שבת - ובאגדות, אבל קורא הוא בקינות ובאיוב ובדברים הרעים שברמיה. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן

תקנד סעיף א). וכתב מרן עוד (בסעיף ג), שאפילו ללמוד תורה על ידי הרהור אסור. ולכאורה יש לשאול, הלא מרן השלחן ערוך (סימן מז סעיף ד) פסק שהמהרהר בדברי תורה אינו צריך לברך ברכות התורה, כי להלכה הרהור לאו כדיבור דמי (ברכות כ;), ושלא כדעת הרמב"ם (פ"א מהל' ברכות ה"ז) והרי"א (ברכות טו). שהרהור כדיבור דמי, ואם כן מדוע אוסר להרהר בלימוד תורה בתשעה באב? אלא שאנו הכא שהדבר תלוי בשמחה, וגם המהרהר בדברי תורה שמח על קושיא שמיישב וכדומה. ואמנם בעל המאורות (מו"ק כ. עמ"ג) כתב שכן הדין מותר להרהר בדברי תורה בתשעה באב, וכן כתב הפרי חדש (מים חיים ברכות טו), שהרי נאמר (משלי טו, כג) "שמחה לאיש במענה פיו", ולא בהרהור. אבל אנתנו קיבלנו הוראות מרן שאוסר אף הרהור בדברי תורה בתשעה באב, כי סוף סוף גם הרהור מביאו לידי שמחה.

האם חובה ללמוד תורה בתשעה באב

ד. יש לחקור, האם יש חיוב ללמוד תורה בתשעה באב בדברים המצערם, וכמו בכל יום שחייב ללמוד תורה, שנאמר "הגית בו יומם ולילה", וכמו שכתב הרמב"ם (פ"א מהל' ת"ת ה"ח), ורק מחמת שאינו יכול ללמוד בדברים המשמחים, מגבילים אותו ללמוד דברים מסויימים, אבל מכל מקום חייב בתלמוד תורה גם ביום זה. או נאמר שכל חיוב לימוד תורה הוא כאשר יכול ללמוד מה שירצה, שאין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ (ע"י יט), אבל אם קשה לו ללמוד בדברים הרעים, יתכן שבאופן זה יהיה פטור לגמרי מלימוד תורה.

המשגיח צריך לדעת ילקוט יוסף

ה. נפקא מינה בישיבות, כשהמשגיח רואה בחור מפטט בדברים בטלים בתשעה באב, אם נאמר שיש חיוב ללמוד תורה, יעיר לו: ביטול תורה, שב תלמוד... אבל אם אין חיוב ללמוד תורה, לא יעיר לו. ובאמת שכך כתבו רבי יהודה עייאש בשבט יהודה (יו"ד סימן שפד סק"ד) ורבי יצחק טייב בערך השלחן (או"ח סימן תקנד סק"א), שאין חיוב לימוד תורה בתשעה באב. אך בילקוט יוסף (סי' תקנא סעי' יא, עמ"ת תי) הובא מדברי רבי יצחק טייב במילואים שבסוף ספר ערך השלחן (דקכ"ד ע"ב סי' תקנד), שכתב: ואין כן דעת החכם צבי. ונרחיב את דבריו.

קולת החכם צבי

ו. החכם צבי (סימן ק) נשאל מחכם שהיה בקי במשניות בעל פה, וכל הזמן היה לומד משניות¹, ועל המזל שלו אשתו נפטרה ביום טוב הראשון של סוכות,

ומאחלים מזל טוב, מזל טוב, היה יושב ומשנן משניות בעל פה, ולפעמים היה מהרהר בדברי הלכה, לוקח מפיון ורושם עליו, ומציין לספרי הפוסקים. כמה חשוב ללמוד משניות בעל פה על מנת לנצל את הזמן. כשהיינו קטנים בגיל שבע ושמונה, מרן היה מתנן אותנו לדעת פרקי אבות בעל פה, והיינו יודעים, והאנשים הפרסים - בבית הכנסת שאול צדקה רצו שנשמיע להם משניות בעל פה, ובתמורה היו נתנים לנו סוכריות, זה היה יקר ערך...

¹ מרן זצ"ל מלבד מה שהיה בקי בכל התורה, לא היה בקי כמוהו במשניות בעל פה, בכ' חודש אלו שנת תשכ"ט נפטר הרב יוסף כהנמן ראש ישיבת פונובויז', ומרן כרבה הראשי של תל אביב הלך להלוויה, ואני הצטרפתי אליו. בהספדים דיברו הרב שך, הרב רוזנבסקי, הרב פוברסקי, והספידו באידיש ובכח, אבל מרן לא מביין אידיש, עמדתי לידו ושמעתי ששינן משניות בעל פה על הסדר, וכך הספיק ארבע מסכתות, ברכות, שבת, עירובין, פסחים, היה משמיע לאזנו וגם לאוזני... וכך ניצל את הזמן. מי שאוהב ללמוד יודע כמה ביטול תורה זה לבוא ולסדר קידושין, עד שיבוא החתן ועד שתבוא הכלה... מרן זצ"ל היה מגיע לחתונות, והיה בלחץ, נו ככר... ואם היו מתעכבים

והלא מרן פסק בשלחן ערוך (סימן תקמ"ט סעיף ד) - כדעת התוספות (כתובות ד. ד"ה אבל דברים) והרא"ש (שם ס"ז) ועוד - שברגל נוהגים דברים שבצינעא, לכן יאמר לגבאי שלא יעלהו לספר תורה, כי זה דבר שבצינעא, ואם כבר קראו לו לעלות לתורה יעלה, וכן בשמחת תורה שכולם עולים לתורה בלי יוצא מן הכלל יעלה, כי זה דבר שבפרהסיא. ובכל זאת אותו אחד ביקש מהחכם צבי: תעשה טובה ותתיר לי ללמוד משניות בחג, איך אשב בסוכה עם הקישוטים ואקרא איוב ואיכה... והחכם צבי התיר לו ללמוד משניות, כי אינו יכול ללמוד דבר אחר, והסתמך בזה על דעת הרמב"ם (פ"י מהלכות אבל ה"ג) שאין אבלות ברגל כלל ואף לא בצינעא, כי אם לא נתיר לו יהיה יושב בטל. משמע מדברי החכם צבי שגם בשבעת ימי האבל - והוא הדין בתשעה באב - חייבים ללמוד תורה, ולכן אם אינו יכול ללמוד דברים המצערים, עדיף שילמד משניות מאשר ישב בטל. להלכה חובה ללמוד תורה בתשעה באב, ורק לכתחילה אמרו שילמד במקום שלבו חפץ², אבל גם באופן שלא יכול ללמוד מה שלבו חפץ, מכל מקום חייב בתלמוד תורה וילמד דברים אחרים.

חשיבות לימוד הלכות אבלות

ז. לפני חמשים שנה ויותר הספרים הנפוצים על הלכות אבלות היו "גשר החיים" וכן "כל בו על אבלות", והם תואמים למנהגי האשכנזים ולא למנהגיני. אבל ב"ה היום יש "ילקוט יוסף" על הלכות אבלות, וכבר בשנת תשמ"ז לאחר פטירת הסבא רבי יעקב ע"ה כתבנו אותו, ואחר כך הוצאנו עוד מהדורות, ואחר שנים יצא לאור גם "חזון עובדיה" על אבלות. התורה שלנו "ארוכה מארץ מדה ורחבה מיני ים" (איוב י"א, ט), וצריכים ללמוד את כל ההלכות, כי האבלות מוגיעה לפתע, ולא יודעים מתי קורעים (ילקוט"י אבלות מהדור' תשס"ד עמ' רז), והאם הולכים להלוויה עם נעלי בד (שם עמ' רי, שי"א), והאם בעודו אונן ישב על כסא או על הארץ (שם עמ' קסו), ובאיזה גובה יהיו הכסאות שהאבלים יושבים עליהם (שם עמ' שעד), ומי יביא את סעודת ההבראה (שם עמ' רע"ח), והאם יכול לשותת כוס קפה משלו קודם סעודת ההבראה (שם עמ' רפ) - ביביע אומר (ח"ב חו"ד ס"י כה) התיר, ונשא ונתן בזה עם הרב יצחק ניסים. וביום תשעה באב זו ההזדמנות ללמוד את ההלכות הללו, אצלנו בישיבת 'חזון עובדיה' במשך כעשרים שנה, בכל ליל תשעה באב לאחר התפלה והקנינות, הבחורים היו יושבים על מזרונים והייתי מוסר שיעור בהלכות אבלות, ולפעמים השיעור היה נמשך עד השעה שתיים עשרה בלילה, כי כאמור בהלכות אבלות יש הרבה פרטים שצריכים לדעת.

אם אבלה בחופת בתה

ח. לפני זמן מה, היה רב אחד, גשיסו - אחי אשתו נפטר ביום חמישי, והיו צריכים לחתן את בתם ביום ראשון, ובא אלי אותו רב ושאל האם אשתו יכולה לבוא לחופה של בתה, מצד אחד הבת בוכה ורוצה שאמה תהיה נוכחת בחופה, מצד שני האמא בתוך שבעה על האת, ואיך תצא לחופה. אמנם הרב משה פיינשטיין באגרות משה (חו"ד ח"ב ס' קסט) כתב להתיר, ובילקוט יוסף (אבלות עמ' תקפד, אר"ב עמ' תתפ"א) סמכנו עליו, אבל מרן זצ"ל בספרו חזון עובדיה אבלות ח"ב (עמוד שדמ) כתב על דברי הרב פיינשטיין, ונוראות נפלאתי על דבריו, כי המעיין יראה שכל המדובר באחרונים הוא לאחר השבעה ולא בתוך שבעה, ואין שום מקור לקולא שלו, אלא האמא של הכלה תעמוד בפתח האולם ותשמע את הברכות מבחוץ, ותשוב לביתה.

ההספד 'יקרא דשכבי' ולא השבעה

ט. יש שרצו להקל באמרום שאילו הנפטר היה יודע איזה צער יגרום לקרוביו ולכלה, היה מוחל על כבודו, שהרי במסכת סנהדרין (מ.) הסיקו שכל האבלות וההספד הוא יקרא דשכבי - כבוד הנפטר, וכן הוא ברמב"ם (פ"ב מהל' אבל ה"א) ובשלחן ערוך (יו"ד סימן שדמ סעיף ט-י, וח"מ ס"י רג"ל), ואם כן רצו לומר שהוא הדין בשבעה שיושבים לכבוד המת, שאם נשער שבאופן מסוים היה מוחל על כבודו, כבודו מחול. אבל זה לא פשוט, כי נכון שמי שצוה שלא יספידוהו שומעים לו (ש"ע שם) [א.ה. א"ח הוא צדיק גדול שיש תועלת לציבור מההספדים, וראה גליון השיעור השבועי כי תשא מס' 334 ע' 3], אבל אב שצוהו על בנו שלא ישב עליו שבעה, כגון שלא היה דתי, וכל שכן כשאמר כן בדרך כעס, להלכה לא ישמע לו וישב עליו שבעה (רמ"א שם). כלומר שלענין השבעה לא מתחשבים כלל בדעתו ובכל אופן יושבים עליו שבעה, ובנידון שלנו לכל היותר יש להקל שהאמא האבלה תלווה את בתה הכלה עד פתח האולם, ותעמוד בחוץ ותשמע את הברכות, אבל לא תכנס לאולם. את כל זה לומדים בליל תשעה

² פעם היה אצלי בישיבה בחור שהפר משמעת, יש כאלו באים לשיעור א' עם ביטחון עצמי... ולמד מסכת אחרת לפני כולם, ניגשתי אליו ואמרתי לו: אנחנו החלטנו שלומדים בישיבה מסכת גיטין, ואחר כך נלמד מסכת קידושין, להקדים רפואה למכה... למה אתה

באב, לאחרי הקנינת יקבע חברותא - כי קשה ללמוד לבד - ויקחו ילקוט יוסף אבלות, או חזון עובדיה אבלות, וילמדו גם למעלה וגם למטה.

מים שבשכונת המת

י. אירע פעם בשכונתנו שמישהו נפטר בשבת, ועשו רעש בבית הכנסת שצריך לשפוך את כל המים, אמרתי להם, נעלם מעיניכם מה שכתב הגאון רבי עקיבא איגר (בהגהותיו לס' שלט ס"ה) - בשם התוספת שבת (רצ"א ס"ק ה) בשם שו"ת שמש צדקה (חו"ד ס"ו לו) - שבשבת אין לחוש למים שבשכונת המת, אבל מאיפה הם ידעו? רק יודעים שיש מנהג כזה לשפוך את המים, ואכן מנהג זה הובא בשלחן ערוך (ס"י שלט ס"ה) במפורש, ויש כמה טעמים למנהג (ראה ילקוט"י אבלות עמ' צה). אמנם הגאון רבי יעקב משה טולידאנו (ים הגדול עמ' ק"ג) כתב שמנהג זה נשתלשל בטעות, אבל מרן ביביע אומר ח"א (חו"ד ר"ס כג) העיר על דבריו והאריך להביא סימוכין למנהג. והמדובר הוא דוקא במים לבד, אבל שאר משקאות כמו קולה וטמפו, מותרים בשתייה. ודוקא במים שבכלים, אבל מים שבדוד שמש ובצינורות ובברז, נחשבים מחוברים לקרקע ומותרים בשתייה. ומי שלא טרח בערב שבת ולמד את ההלכות, מה יעשה בשבת.

טלטול המת בשבת

יא. כשאותו אחד נפטר בשבת, בני משפחתו התחילו להסתבך, מה יעשו אתו, האם צריכים להשאיר אותו בבית, יש ילדים קטנים שבוכים... והדרכתי אותם להביא גוי שיוציא אותו מהבית, כי למרות שמת הוא מוקצה ומותר לטלטלו אגב הבגדים שעליו (ש"ע ס' שי"א ס"ד), אבל צריכים להביא גוי שיפנהו ברכב, ולא יאמרו לו במפורש שישתמש ברכב, אלא יבקשו ממנו שיפנה את המת, וכיון שיש לגוי אפשרות לקחתו ברגל, הוא על דעת עצמו יחליט אם רוצה לפנותו ברגל או ברכב. ולכן חשוב לדעת הלכות אבלות, כי אלו דברים שקורים פתאום, כי "מי גבר יחיה ולא יראה מות" (תהלים פט, מט), זהו סוף כל האדם, סוף אדם למיתה וסוף בהמה לשחיטה (ברכות יז), ולכן ביום תשעה באב זו ההזדמנות ללמוד את הלכות האלו.

"שעשה לי כל צרכי" בתשעה באב

יב. בתשעה באב וביום הכיפורים מברכים את כל ברכות השחר ומכללן ברכת "שעשה לי כל צרכי", למרות שמרן השלחן ערוך (סימן מו סעיף ה) חשב לדברי הרמב"ם (פ"י מהלכות תפלה הלכה ח, ט) שלא מברכים ברכות אלו בשם ומלכות אלא אם כן נתחייב בהן, ולפי זה מי שלא שמע בבוקר תרגול, לא יברך "הנותן לשכוי בינה", ומי שלא התלבש לא יברך "מלביש ערומים", ומי שלא חוגר חגורה לא יברך "אזור ישראל בגבורה", ומי שנשא ער וישב ולמד כל הלילה, בהושענא רבה או בשבועות, או בחור צעיר שעושה 'משמר' בכל ליל שיש, לא יברך "המעביר חבלי שינה מעיני". אולם הגאונים (הובאו בארחות חיים דין מאה ברכות אות ה, וברשב"ץ ח"ב ס' קפו, ובס' המכתם ברכות ס), הר"ן (פסחים ז.) בשם הרמב"ן, הרא"ש (פ"ח דינא ס' ג) ועוד ראשונים, סוברים שהברכות הן על מנהגו של עולם, וכך המנהג לברך את כל הברכות הללו גם אם לא נתחייב בהם, והוא הדין שיש לברך ברכת "שעשה לי כל צרכי" בתשעה באב, למרות שברכה זו נתקנה על נעילת נעליים, כמבואר בגמרא בברכות (ס), ותשעה באב ויום הכיפורים אסורים בנעילת הסנדל, מכל מקום אין הברכה אלא ברכת השבח שנתקנה על מנהגו של עולם.

כמה צירופים לברך

יג. ויש להוסיף ששייך לברך ברכת "שעשה לי כל צרכי" בתשעה באב וביום הכיפורים, כי לא נאסר לנעול אלא נעליים של עור, אבל מותר לנעול נעלי גומי או בד. ועוד שבמקום צורך שצריך ללכת לדבר מצוה, ורוצה להינצל מקוצים ונחשים ועקרבים, יכול לנעול נעלי עור, וכיון שכך שייך לברך ברכה זו. ועוד שנועלים נעליים בלילה במוצאי הצום, וברכות השחר שמברכים בבוקר שייכות עד למחרת בבוקר. ועוד שגם על פי הסוד יש לברך "שעשה לי כל צרכי" בתשעה באב, וכן דעת רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות (דף ע"ג).

פשט וקבלה

יד. פעם הקשו עלינו, הלא תמיד בשיעורים אנחנו אומרים בשם רבים מגדולי האחרונים - מהם הרא"ם (בתשובה סימן א) והרדב"ז (ה"ד ס' לו, פ) ומהר"י אלגאזי (שלמי ציבור ד"ג ע"א) - שפשט וקבלה הלכה כהפשט, ואיך בזה אנו סומכים על הקבלה נגד מרן? אבל באמת שאנחנו לא סומכים בזה רק על הקבלה, אלא אנחנו תולים לומר שאילו מרן היה רואה דברי הראשונים שכתבו לברך

לומד מסכת אחרת? אמר לי: הרב, "אין אדם למד אלא במקום שלבו חפץ"! אמרתי לו, תביא מסכת עבודה זרה ותראה מה כתב רש"י במקום, שיבקש מרבו ללמוד מה שחפץ. אבל אם רבו לא רוצה, שיחפשו לו רב אחר...

כמנהגו של עולם, היה חוזר בו, ועוד שהמנהג הקדום הוא לברך "שעשה לי כל צרכי" בתשעה באב וביום הכיפורים, כמו שכתבו הארחות חיים והרשב"ץ (שם), וכבר כתב מרן הבית יוסף בהקדמתו שלא בא לעקור מנהגים קדומים שפשטו בעם ישראל קודם שפשטו הוראותיו. וכן כתבו החיד"א וברכי יוסף (ס"ק יב) ורבי יהודה עייאש במטה יהודה (ס"ק יד) - הביאו הכף החיים (ס"ק מט), שמנהג העולם כדברי הרמ"א, שהברכות הן על מנהגו של עולם ומברכים אותו אפילו לא נתחייב בהן.

מנהגו של מרן זצ"ל

טו. בשנת תשמ"ה הוצאנו לאור את הספר ילקוט יוסף חלק א', וכתבנו שם (עמ' נא) שעדיף לא לברך "שעשה לי כל צרכי" בתשעה באב וביום הכיפורים, ולפני הוצאת הספר לאור, מרן זצ"ל ישב ועבר בעצמו על כל הספר והוסיף הוספות בכתב ידו. אני במשך שנים רבות הייתי מתפלל אצל מרן זצ"ל את תפלות ראש השנה ויום הכיפורים, וביום כיפור בבוקר הלכתי עם מרן לבית הכנסת, ובדרך היה אומר את כל ברכות השחר ופרשת העקדה, כדי שששיגייע לבית הכנסת יוכל ללמוד קצת, ואני שמעתי את הברכות של מרן ועניתי אמן, ושמתי לב שבידך "שעשה לי כל צרכי". כשסיים שאלתי אותו, אבא, וכי אתה חולק על ילקוט יוסף?! מרן היה אז לאחר שסיים את כהונתו כרב ראשי לישראל, לא היה צעיר לימים, ותשמעו מה ענה לי: אני סבור שאפשר לברך בגלל כמה צירופים, אבל אין לי כוח להורות כן לרבים, לכן אמרתי לך שתכתוב בספר לא לברך, למרות שדעתי לברך. שאלתי, טוב, מה אעשה בעצמי? אמר לי, תעשה כמו הילקוט יוסף, לא תעשה סתירה בעצמך... רק כעבור עשרים שנה כתב בספריו האחרונים (הל"ע ח"א עמ' נג, וחזו"ע ארבע תעניות עמ' שסא, וימ"נ עמ' שפ) שמברכים "שעשה לי כל צרכי" בתשעה באב וביום הכיפורים. זה מוסר השכל לאברכים צעירים שממהרים לפסוק: כן, תברך... אבל הרב עם כל גדלותו חשב להורות בזה לרבים, ורק לאחר שנים הכריע בגדלותו לברך.

מנהגים נגד מרן

טז. זה לא הדבר היחיד שהמנהג נגד דברי מרן, יש עוד כמה דוגמאות לכך שנוהגים שלא כדבריו במנהגים שקדמו לו, כמו לגבי תקיעות בתפלת הלחש, שלדעת מרן השלחן ערוך (סימן תקצב ס"א) לא תוקעים בשופר בתפלת הלחש במוסף של ראש השנה, אלא רק בחזרה, אבל מנהגינו פשוט לתקוע גם בלחש. וכן לגבי מנהג הכפרות, שלדעת מרן (סימן תרה) אין לעשות כפרות ולשחוט תרגול ולומר עליו פסוקים, משום דרכי האמורי, אבל מנהגנו כן לעשות כפרות, וכמו שכתבו הגאונים (שע"ת ס"ר רצט, חמדה גנוזה ס"ג צג, ובשו"ת הגאונים ליק"ט ח). וכן לגבי הנחת תפלין בתשעה באב, שלדעת מרן (סי' תקנה ס"א) מניחים במנחה, אבל מנהגנו להניח בשחרית. יש כאלה שתקפו את דעתו של מרן זצ"ל, תמיד אתה אומר "קיבלנו הוראות מרן", איפה הוראות מרן? אבל כאמור התשובה פשוטה, שמרן עצמו כתב שלא בא לעקור מנהגים שקדמו לו, וגם מרן מסכים להמשיך במנהג הקדום בארץ ישראל.

מניחים תפלין בתשעה באב

יז. בכלל נחלקו הפוסקים האם מניחים תפלין בתשעה באב, הרא"ש (תענית, פ"ד ס"י לו) הביא בשם המהר"ם מרוטנבורג, וכן דעת שבלי הלקט (סי' ער), שביום תשעה באב לא מניחים תפלין כלל, כמו אבל ביום הראשון, שהרי נאמר ביחזקאל (כד, יז) "וְפָאָרָה תְּבוּשׁ עֵלְיָךְ", משמע דוקא יחזקאל שהיה אבל יחבוש הפאר שזה התפלין, אבל שאר אבלים לא מניחים תפלין. והלא גם על תשעה באב שנחרב בית המקדש ורובבות ישראל נהרגו "שִׁפְכֵוּ דָמָם פְּמִים" (תהלים עט, ג), נאמר (ישעיה סא, ג) "לְשׁוֹם לְאַבְלֵי צִיּוֹן לְתֵת לָהֶם פְּאָר תַּחַת אֶפְרָיִם", מכלל שבמקום שיש אפר אין פאר. אולם בתשובות הגאונים (שע"ת תשובה ס"ג קנה ורס"ו) כתבו בפירוש שחובה להניח תפלין גם בתשעה באב, כי אינו חמור כמו אבלות חדשה, ועם כל הצער שיש על חרבן הבית, אבל כבר עברו 1,954 שנה מהחרבן, וזה בגדר אבלות ישנה. גם הרמב"ם (פ"ה מוהל"ת תעניות ה"א) כתב, שמקצת חכמים נוהגים שלא להניח תפלין של ראש ביום תשעה באב, וכתבו האחרונים ובראשם הרב המגיד (שם), שמדברי הרמב"ם משמע, שלדעתו העיקר להלכה שיש להניח תפלין בתשעה באב, וכך פוסקים רוב הראשונים, מהם הרמב"ן (תורת האדם דף פ"ג ע"ג, ובחי' דיושיו לסוף תעניות), הרשב"א (ח"ה ס"ר ריד), הר"טב"א (תענית ל. ד"ה ת"ר), העיטור (הלכות תפלין דף ס"ד ע"ג), הרא"ש (שם), וכן פסק מרן בשלחן ערוך (ס"ח לה סעי' ו).

קריאת שמע בלי תפלין

יח. כתב הגאון רבי יעקב חאגיז בשו"ת הלכות קטנות ח"ב (סי' קלט), שהרב המג"ן רבינו משה גלאנטי - הראשון לציון הראשון - היה נוהג בתשעה באב להניח את התפלין בביתו ולקרוא עמהם קריאת שמע, ולאחר מכן היה הולך

לבית הכנסת ומתפלל עם הצבור. ונראה טעמו שנהג כדעת מרן בזה שמניחים תפלין במנחה, אבל חשב לדברי הגמרא (ברכות יד:), כל הקורא קריאת שמע בלא תפלין הרי זה כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. אתה אומר "וקשרתם לאות על ירך, והיו לטוטפות בין עיניך", ואם התפלין לא עליך זה נראה עדות שקר, ולכן הניח קודם שחרית. ואמנם יש ליישב גם את שיטת מרן שלא מניחים תפלין עד מנחה, על פי דברי הרמ"ע מפאנו באלפסי זוטא (ברכות יד:), שכל שמניח תפלין אחר כך באותו יום, אין זה נחשב עדות שקר. וכן כתב בשו"ת בית יצחק שמלקיס (חאו"ח ס"ו יז אות ג). ולפי זה הוא הדין למי שקם מאוחר וחושש שעד שיניח תפלין יעבור זמן קריאת שמע של הגר"א, יכול לקרוא קריאת שמע ולהתפלל ולאחר מכן להניח תפלין, ולא נחשב שמעיד עדות שקר, כי דעתו להניח לאחר מכן. וכן הוכיח מרן ביביע אומר ח"א (חאו"ח ס"ד אות ו) מכמה פוסקים.

אילו מרן ידע את מנהג ירושלים

יט. בזמנו של מרן הבית יוסף, נהגו בעיר מושבו צפת להניח תפלין במנחה, ולא בשחרית, ואמנם בירושלים היו מניחים תפלין בשחרית, כפשט דברי הראשונים שמניחים תפלין כמו בכל יום מימות השנה, וכן כתבו בספר חיים וחסד מוספ"א (בקונטרס חידושי דינים מרבני ירושלים משנת רס"ט, דף צא, אות כב) - לפני למעלה מחמש מאות שנה, עוד לפני מרן - אבל מרן לא ידע מנהג ירושלים, וכמו שכתב החיד"א במחזיק ברכה (יו"ד ס"ו ל סק"ג), שמרן וגדולי ישראל שבאותו הדור שהיו בצפת לא ידעו מנהג ירושלים אפילו בעניינים גדולים, מפני שיבוש הדרכים בין צפת לירושלים, ולא היו שיירות מצויות כל כך. לא היו אוטובוסים מצפת לירושלים ולא היו כבישים, אלא רק חמורים שהיו הולכים על הרים ובקעות.

עדות האחרונים

כ. וכן העידו גדולי האחרונים, שמנהג ירושלים משנים קדמוניות ללבוש טלית ותפלין בתשעה באב בשחרית בצבור ובברכה, כנהוג בכל יום, ושכן נהגו בקהילת קודש "בית אל" ובכל בתי הכנסיות בירושלים. וזהו גם כן על פי הקבלה. וכן כתבו החסד לאלפים (ס"ו לה), הגאון רבי ישראל משה חזן בספר אי"הים (דף סב), הראש"ל רבי חיים משה אלישר בשו"ת משה האיש (חאו"ח ס"ו כג אות ו), הכף החיים (ס"ה תקנה סק"ד), ספר דברי שלום (במנהגי ק"ק בית אל, אות סב), ספר תפלה לדוד (ס"ג צד דף כא ע"ב), הגאון רבי עובדיה הדאיה - היה לפני כששים שנה, המשיב של הדור - בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ח בקונט' דעה והשכל ס"ו), ובספר נתיבי עם (עמ' רכה).

מציון תצא תורה

כא. היום מישהו סיפר לי שבבני ברק הספרדים עושים קהילות קהילות, חלק מניחים תפלין בשחרית וחלק במנחה, ושאל מה הנכון לעשות? אמרתי לו: מה זאת אומרת, "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ישעיהו ב, ג, מיכה ד, ב), כל חכמי ישראל היו בירושלים, עוד לפני שנוסדה בני ברק, ולכן צריכים לאמץ את מנהגי ירושלים בכל הארץ, כולל באר שבע ונתיבות, שכולם יעשו בכל כמנהגי ירושלים, ולא לעשות אגודות אגודות. פעם יהודי אחד בא להתפלל מנחה אצלנו בבית כנסת 'אור חביב' בתשעה באב, נעמד באמצע ליד התיבה, והניח תפלין וקרא איתן קריאת שמע, ואחר כך הניח תפלין רבינו תם, וכולם מסתכלים עליו... היה לו לחוש שעובר על לאו "לא תתגודדו" - לא תעשו אגודות אגודות (בימות ג'). אמנם בהבדלי המנהגים בין האשכנזים לספרדים, אין איסור לא תתגודדו, כי זה כמו שני בתי דינים בעיר אחת, שכל אחד עושה כמו בית דין אחר, וכדעת שני עמודי ההוראה הרי"ף והרא"ש (בימות יד:), ואכן כך נוהגים האשכנזים שמניחים תפלין בתשעה באב רק במנחה, אבל ספרדי בין ספרדים שמניח תפלין במנחה, זהו דבר שלא יעשה, ואם התפלל בשחרית במקום שלא הניחו תפלין, יניח תפלין בחדר צדדי, אבל לא באמצע בית הכנסת [ובכל הצומות יש שמניחים תפלין גם במנחה להרוויח מאה ברכות, אבל גם בזה לא יעשו אגודות אגודות. א.ה. וע' יבי"א ח"ט חאו"ח ר"ס פט, וע"ע חזו"ע אר"ב עמ' שע דמז"ב].

דעת הגאון רבי שלום משאש

כב. כאשר הגאון רבי שלום משאש זצ"ל (שמש ומגן ח"ב ס"ו וחו"ג ס"ו ז) הגיע לירושלים, ראה שמניחים תפלין בשחרית, ולא הבין את זה, איך בארץ ישראל עושים נגד מרן. אבל כמה חכמים דיברו אתו, וגם אני שלחתי לו את דברי מרן זצ"ל בכתב יד - עוד לא פורסמו בספר - שכתבו האחרונים הנ"ל שכן המנהג הקדום בירושלים. אבל משום מה הוא לא קיבל את הדברים, והנהיג בקהילתו לעשות כדעת מרן ולא להניח תפלין בשחרית. אולם אחר אלף אלפי המחילות מכבוד תורתו, יש כמה דברים שהוא עצמו חלק על מרן השלחן

ערוך ולא אמר "קבלנו הוראות מרן", כמו לשפוך רותחים לחמין שמצטמק (תבואות שמש הא"ח סימן כו) ועוד, וכאן נתפס לדעת מרן, והרי ביארו לו שהמנהג להניח תפלין בשחרית לא נחשב נגד מרן השלחן ערוך, כי זהו מנהג קדום, ומרן עצמו הסכים להמשיך במנהג קדום שנהגו בארץ ישראל. והפלא כשראה שכך נוהגים כל חכמי ירושלים, חכם עזרא עטיה, חכם יהודה צדקה, חכם יעקב עדס, מרן זצ"ל, חכם בן ציון אבא שאול, היה צריך לבטל דעתו ולהבין שהמנהג הזה לא סתם יצא משוק מונה יהודה, וכי אותם חכמים לא ידעו שלחן ערוך!?

ההלכה אהובה יותר

כג. הלא מרן זצ"ל הביא את הרב משאש לכהן כרב ראשי בירושלים, ראש העיר דאז טדי קולק התעקש שלא יהיה רב חרדי³, ולא רצה שהרב משאש והרב ז'ולטי יבחרו, אלא רצה לתמוך ברב דוד שלוש מנתניה, ואמר: אני רוצה רב ציוני! אמר לו מרן, הרב משאש גדול בתורה ובקי בענייני אבן העזר, גיטין ואישות. היה קשה להשפיע עליו, הוא לא היה קל, אבל הרב דיבר על לבו, ולא נח ולא שקט עד שהביא לבחירתם של הרב משאש והרב ז'ולטי. וברוך ה' שנבחרו, על אפס ועל חמתם של המפד"ל, שנלחמו על מנת שלא יבחרו, ורצו לפטר את גדליה שרייבר שתמך ברב משאש, אתה משלנו... אבל היה לו שכל להבין שצריכים לבחור רבנים גדולים בתורה, ומה זה משנה צבע הכיפה שלהם, העיקר מה יש מתחת לכיפה. מכאן תבינו שכאשר מרן חלק על הרב משאש, זה לא מתוך נגיעות אישיות חס ושלום, מרן אהב אותו מאוד והוא זה שדאג לבחירתו כרבה של ירושלים, אבל הלכה זו הלכה.

ברכה על ההלל בראש חודש

כד. לכן מי שזכר לפעמים מרן היה מזכיר את הרב משאש כאן ב'יזדים', ומדבר בתוקף, וכגון על מה שהנהיג בארץ לברך על ההלל בראש חודש כמנהג מרוקו (שמש ומגן ח"ד סי' נח, נט), והלא מרן השלחן ערוך (סימן תכב ס"ב) כתב שמנהג ארץ ישראל וגלילותיה שלא מברכים על ההלל בראש חודש, זו ההלכה היחידה שמרן תלה במנהג המקום, ובאמת תושבי צרפת ומרוקו ימשיכו במנהגם, אבל בארץ ישראל אסור לברך. וכי יש בזה פגיעה בחכמי מרוקו? אין צריך לומר אלו גדולי עולם היו שם, רבי רפאל ברדוגו, רבי יעקב אבוחצירא - בעל ספר "יורו משפטין ליעקב" וסבו של הבבא סאלי - ועוד רבים, אבל אחר שבאו לארץ ישראל יש לנהוג כמנהג המקום וכפסקי השלחן ערוך שהיה המרא דאתרא בארץ ישראל, אם המרוקאים יעשו כך, והתיימנים כך, והבבלים כך, למי יישארו פסקי מרן?! לכן מרן היה תמיד מדבר על כך בתוקף. וגם לגבי הנחת התפלין בתשעה באב, צריכים להחזיר עטרה ליושנה ולהנהיג בכל הארץ כמנהג ירושלים, להניח את התפלין בשחרית, ולהסירם בסוף התפלה לפני הקינות, ולמרות שבאמצע התפלה בזמן הוצאת הספר תורה, אומרים "במקום אשרי העם איכה זהב יועם", אבל אין זה קינות ממש ואומרים את זה בעמידה. ולאחר התפלה ישבו על הארץ בלי תפלין, ואין זה משנה אם ישארו עם טלית או לא, ויאמרו את הקינות.

ראיה מברכות התורה

כה. נשוב לעניינינו, אבל בשבעת ימי האבלות, וכן בתשעה באב, מברכים ברכות התורה, ויש לשאול, לפי הסוברים שזמן האבלות פטור מלימוד תורה, איך אפשר לברך ולומר "וצונו" על דברי תורה? ומה נאמר, שהאבל מברך על מנהגו של עולם שכולם לומדים תורה, אבל בתשעה באב כולם פטורים מלימוד תורה, ואיך מברכים ברכות התורה? ומה נאמר, אולי המנהג בזה כרבינו תם (בתוס' קידושין לא. ד"ה דלא) שמברכים גם על מצוות שלא חייבים בהם, אבל זה הוא אמר על נשים שאינן חייבות, ומברכות על כך שיש חיוב בעולם לאנשים⁴, לא כן ביום תשעה באב שכולם פטורים מלימוד תורה. וכיוצא בזה כתבו התוספות בחולין (ק): ובערכין (י' רע"ב) לגבי טלית שאולה הפטורה מציצית, שנאמר "על כנפי בגדיכם" ולא שאולה, ואחר שלשים יום שהיא

³ יש כאלה עם כיפות סרוגות - בודאי לא כולם אלא מיעוט קטן מהם - ששונאים חרדים בצורה נוראה, יש אחד שמוז"ר פכטר (שבתון, גליון 1076 "ט"ו סיון תשפ"ב), שכתב מאמר שלם על כך, שגר המתגייר על דעת להיות חרדי מתבדל אין גיורו תקף! כך כתב שחור על גבי לבן, שמעתם? לא יאומן כי יסופר, עד היכן שנאת החרדים של אותו מיעוט! אני חוזר ומודגיש, לא כולם כמזהו, יש שאוהבים אותנו וכמובן שאנחנו אוהבים אותם. תלמידי חכמים ויראי ה' באמת, אבל יש איזה מיעוט מהם שהוא צעקני, שפיתחו שנאה לחרדים בצורה נוראה.

⁴ [הרמב"ם] (מ"ק טו), כתב, שכיון שהאנשים חייבים, לכן הנשים רשאיות לחייב את עצמן, אבל בדבר שאין אף אחד חייב, מי שמחמיר נחשב פטור מן הדבר ועושהו שנקרא הדייט (ירושלמי ס"ב דברכות, שבת פ"א ה"ב). ומטעם זה יש אומרים שאין לעמוד מפני זקן וחכם

נראית שלו יטיל ציציות ולא יברך עליה, כי בשונה מדברי רבינו תם לגבי נשים, טלית שאולה כל העולם פטורים מלברך עליה. אלא ודאי שלהלכה חייבים ללמוד תורה בתשעה באב, ולכן מברכים ברכות התורה.

תליא באשלי רבבי

כו. הריטב"א (מ"ק טו) שואל, כיצד אמרו שאבל אסור בלימוד תורה, הלא בגמרא (סוכה כה): כתוב, שהאבל חייב בכל המצוות שבתורה חוץ מהתפלין, ומדוע לא כתוב שפטור גם ממצות תלמוד תורה? ומתוך שני תירוצים, א. תנא ושייר - מה שאמרו "חוץ מן התפלין" לאו דוקא, והוא הדין שפטור מלימוד תורה שמשמח. ב. שהאבל יוצא ידי חובת מצות תלמוד תורה, על ידי קריאת שמע של בוקר וערב (מנחות צט): ונמצא שאינו פטור לגמרי מלימוד תורה. שני התירוצים הללו תלויים בחקירה שאמרנו, לתירוצו הראשון אין חיוב ללמוד תורה בתשעה באב, ולתירוצו השני יש חיוב. השבלי הלקט (ר"ס רסט) כתב שמברכים ברכות התורה בתשעה באב, כי לומדים בדברים הרעים, ואומרים פרשת העקידה ופיטום הקטורת ופרק איזהו מקומן. אבל האמת שיש לפלפל בזה, כי מעיקר הדין אין צורך לברך ברכות התורה על פסוקים הנאמרים דרך תחנונים, כי אינם משמחים כלימוד תורה ממש (עי' ש"ע סי' מו ס"ט וילק"ו סי' מז ס"י). ועל כל פנים מדבריו משמע שיש חיוב ללמוד תורה בתשעה באב.

ברכות המצוות או ברכות השבח

כז. אם נמשיך להעמיק, יש תלות את הדברים בחקירה הידועה האם ברכות התורה הן ברכות המצוות, וכמו שמברכים על מצוות לולב וסוכה, או ברכות השבח, שמשבחים את הקדוש ברוך הוא ומודים לו, "ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת, וחיי עולם נטע בתוכנו". והנה הרמב"ם בספר המצוות שלו אינו מונה מצוות עשה לברך ברכות התורה, ותמה עליו הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות (סוף חלק עשין מצוה טו), מדוע לא מנה בתוך תרי"ג מצוות את מצות ברכות התורה, הלא היא ברכת השבח כמו ברכת המזון, וכמבואר בגמרא (ברכות כא): מנין לברכת התורה לפני מן התורה, שנאמר (דברים לב, ג) "כִּי יֵשׁ ה' אֶקְרָא הַבְּנֵי גֹדֶל לְאַלְהֵינוּ", מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה שנאמר (דברים ח, י) "וְאֶכְלֶתְי וְשָׂבַעְתְּ וַיְבָרְכֶתְךָ". ולכן הוסיף מצוה זו למנין תרי"ג מצוות. והסבירו המפרשים (המהרש"א בח"א שם ועוד) בדעת הרמב"ם, שלשיטתו הפסוק שהביאה הגמרא לגבי ברכות התורה הוא אסמכתא בעלמא. נמצא שלדעת הרמב"ן ברכות התורה חיובן מהתורה והן ברכות השבח, ולדעת הרמב"ם חיובן מדרבנן והן ברכות המצוות, וככל ברכות המצוות שהן מדרבנן ורק המצוות עצמן מן התורה. ולכאורה אם נאמר שברכות התורה הן ברכות המצוות, יש חיוב ללמוד תורה בתשעה באב, ואם נאמר שהן ברכות השבח, אין להוכיח מהן שיש חיוב ללמוד תורה בתשעה באב.

אתה בחרתנו מכל העמים

כח. פעם הייתי בנייני התאומים יחד עם מרן זצ"ל, כמובן לפני שהבניינים נפלו... ובקומה העליונה היו שמים דולר ומסתכלים במשקפת, והראיתי למרן ואמר "מה רבו מעשיך ה'", ראה את כל ניו יורק פרושה תחתיו... פעם קבעתי פגישה עם מישהו ליד בנייני התאומים, והוא איחר כדרכם של האמריקאים... אתם ב"ה מכירים את שכונת הבוכרים, אבל מי שמכיר את אמריקה יודע כמה אנשים עוברים שם, מינים ממינים שונים, אמריקאים, סינים, יפנים, כושים... הסתכלתי עליהם, ובאותה שעה הרגשתי מה זה "ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים", "אנו רצים והם רצים, אנו רצים לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת", הרגשתי שאנחנו המיוחדים לפניו יתברך, ולא ככל העמים בית ישראל, אלא אנחנו העם המיוחד. על כך אנחנו משבחים בברכות התורה, על שזכינו להיות חלק מעם ישראל ולקבל את התורה.

בתשעה באב, שהרי בגמ' מועד קטן (טו): אמרו, הכל חייבים לעמוד מפני נשיא, חוץ מאבל וחולה, שרשאי שלא לעמוד, וזה מפני שיש לחוש שיגידו להם לשבת, ויראה כאומר להם שבאבלך, שב בחולייך. אבל כתב הכסף משנה (פ"ג מהל' אבל ה"ה), שאם ירצה לעמוד רשאי, ואין לחוש שמא יגיד לו שב, שאין גוזרים מדעתנו. ואמנם מדברי הערוך השלחן (סי' שער סק"ו) משמע שאסור להחמיר ולעמוד באבל וחולה. אבל אין כאן משום הדייט, וכמו שהסבירו הרמב"ם והריטב"א (קידושין לא). שרק אם עושה דבר שאין בו שום יסוד ומצוה, אלא מחדש מצוה, הוי כמוסיף על התורה ונקרא הדייט, אבל כשהוא רק פטור ומחמיר, לא הוי הדייט. והחיד"א (פתח עיניים ב"מ לז) כתב, שרק דברים שבין אדם למקום אמרו שנקרא הדייט, אבל בין אדם לחבירו מותר לעשות לפניו משורת הדין.